

Friedrich Nietzsche

DINCOLO DE BINE ȘI DE RĂU

Preludiu la o filozofie a viitorului

Traducere de
Alexandru Diaconovici

ANTET

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin Editurii Antet XX Press, orice reproducere a unui fragment din această carte inclusiv prin fotocopiare sau microfilm este strict interzisă.

Redactor: Crenguța Năstase
Tehnoredactare computerizată: Cristina Antonescu
Coperta: Cristina Antonescu

ISBN: 978-973-636-433-4

Tiparul a fost executat de tipografia
ANTET XX PRESS
tel.: 021/2221245
E-mail: comenzi@antet.ro
www.antet.ro

Prefață

Să presupunem că adevărul este o femeie – și de ce nu? Nu avem oare motive să bănuim că toți filozofii, în măsura în care au fost dogmatici, n-au înțeles femeile în realitate? Că seriozitatea ridicolă cu care abordează adevărul și progresele stângace pe care le-au făcut până acum sunt moduri nepotrivite pentru a înjgheba o relație cu o femeie? Cert este că ea îi refuză cu dispreț, lăsând dogmatismul de toate felurile să stea într-un colț, trist și descurajat. *Dacă* mai poate să stea în picioare! Căci există aceia care-și bat joc de dogmatism pretinzând că s-a prăbușit, că zace la pământ sau, mai grav, că-și dă ultima suflare. Serios vorbind, există motive întemeiate de a spera că toată dogmatizarea din filozofie a fost doar o tatonare, o paradă nobilă (deși copilăroasă), oricât ar fi părut de solemnă și definitivă. Și poate că este foarte aproape momentul când vom înțelege iarăși și iarăși *ce* a servit drept piatră unghiulară pentru acele sublime și necondiționate edificii filozofice pe care dogmaticii obișnuiau să le clădească – vreo superstiție populară din negura timpurilor (precum superstiția sufletului care tulbură și astăzi apele ca superstiție a subiectului sau a eului), poate vreun joc de cuvinte, o ispită gramaticală sau o generalizare pripită pornind de la fapte foarte locale, foarte personale, foarte omenеști-prea-omenеști. Să sperăm că filozofia dogmaticilor a fost doar o promisiune peste milenii, așa cum se întâmplase chiar mai devreme cu astrologia, în slujba căreia s-au cheltuit mai mulți bani, mai multă muncă, răbdare și inventivitate decât pentru vreo știință autentică. Datorăm mărețul stil arhitectural din Asia și Egipt astrologiei și pretențiilor ei „supranaturale”. Se pare că toate lucrurile grandioase, pentru a întipări cereri veșnice în inima omenirii, trebuie mai întâi să bântuie pe pământ cu niște măști monstruoase și înspăimântătoare; filozofia dogmatică a fost o asemenea mască: doctrina Vedanta din Asia, de exemplu, sau platonismul din Europa.

N-ar trebui să ne arătăm nerecunoscători față de dogmatism, însă trebuie spus următorul lucru: cea mai gravă, mai durabilă și mai primejdioasă dintre toate greșelile de până acum a fost eroarea unui dogmatic, anume inventarea spiritului pur și a Binelui în sine de către Platon. De acum însă a fost reparată, iar Europa răsuflă cu ușurare după acest coșmar și poate, cel puțin, să se bucure de un somn mai sănătos, dacă se poate spune așa; noi, care avem drept menire însăși *starea de trezie*, suntem mpștenitorii întregii forțe cultivate prin lupta contra acestei erori. Desigur, a vorbi despre spirit și Bine așa cum a făcut-o Platon însemna întoarcerea adevărului cu susul în jos și renunțarea chiar și la *perspectivism*, care este condiția fundamentală a oricărei vieți. De fapt, ca medici am putea întreba: „Cum a fost posibil ca o asemenea boală să-l molipsească pe Platon, cea mai splendidă mlădiță a Antichității? Oare răul Socrate a reușit până la urmă să-l corupă? Socrate era cu adevărat un corupător al tineretului? Și-a meritat oare cucuta?” – Dar lupta împotriva lui Platon, sau, pentru a folosi un limbaj limpede și „popular”, lupta împotriva milenarei presiuni bisericesc-creștine – de vreme ce creștinismul este platonismul pentru „popor” – a creat o magnifică tensiune spirituală în Europa, de un fel care nu s-a mai văzut pe pământ: acum, cu o asemenea încordare în arc, putem viza țelurile cele mai îndepărtate. Desigur, europeanul percepe această tensiune ca pe o criză ori o stare de necesitate; și s-au făcut deja, în stil mare, două încercări de a destinde arcul, o dată prin iezuitism și a doua oară prin iluminismul democratic – ceea ce, cu ajutorul libertății presei și al difuzării ziarelor, ar putea ajuta spiritul să nu se considere pe sine ca „nevoie”! (Germanii au inventat praful de pușcă – merită toate onorurile! Dar s-au răscumpărat pentru asta – au inventat tiparnița.) Însă noi, care nu suntem nici iezuiți, nici democrați, nici chiar germani, noi, *bunii europeni* și spiritele libere, *foarte* libere – le avem în continuare neatînse, nevoia de spirit și încordarea arcului său! Și poate și săgeata, menirea și – cine știe? *Țelul...*

Sils-Maria, Engadinul Superior, iunie 1885

Partea I

Despre prejudecățile filozofilor

1

Voința de adevăr care ne seduce încă să ne asumăm atât de multe riscuri, această vestită pasiune pentru adevăr despre care toți filozofii de până acum au vorbit cu venerație: ce întrebări ne așterne deja în față această voință de adevăr! Ce întrebări stranii, teribile, problematice! Aceasta este deja o poveste lungă – și totuși pare că de-abia a început? Este cumva de mirare că devenim bănuitori, ne pierdem răbdarea, ne îndepărtăm grăbiți? Că *noi înșine* învățăm de la acest Sfinx cum să punem întrebări? *Cine* este de fapt acela care ne chestionează aici? *Ce* parte din noi vrea adevărul? În realitate, am stăruit îndelung cercetând întrebarea legată de cauza acestei voințe – până când, în cele din urmă, ne-am blocat complet în fața unei întrebări de-a dreptul fundamentale. Ne-am pus problema *valorii* acestei voințe. Fără îndoială, voim adevărul: *de ce nu ne-adevărul în locul lui?* Și incertitudinea? Chiar ignoranța? Problema *valorii* adevărului ni s-a înfățișat – sau poate noi ne-am înfățișat problemei? Care dintre noi este Oedip? Care e Sfinxul? Se pare că avem un nod de întrebări și de semne de întrebare. – Și, credeți-mă sau nu, în cele din urmă ni se pare că problema n-a fost pusă niciodată până acum, – de parcă am fi primii care s-o vadă, primii care s-o fixeze cu privirea, primii care *s-o supună riscului*. Întrucât acest lucru presupune riscuri și poate că nici un risc nu a fost mai mare vreodată.

2

„Cum *ar putea* vreun lucru să-și aibă originea în contrariul său? Adevărul în greșeală, de pildă? Sau voința de adevăr în voința de înșelăciune? Ori acțiunea generoasă în interesul egoist? Sau privirea pură, strălucitoare a înțelepciunii într-o căutătură lacomă? Astfel de filiații sunt imposibile, iar cei care visează la asemenea lucruri sunt nebuni – în cazul optim. Lucrurile cu valoarea cea mai mare trebuie să aibă o altă origine, separată de *a lor* – nu pot fi derivate din această lume efemeră, seducătoare, înșelătoare, umilă, din acest haos dement de confuzie și dorință. Să ne gândim, în loc de asta, la sânul ființei, la Zeul veșnic și ascuns, la «lucrul în sine» – *aici* trebuie să-și aibă rădăcinile, și nicăieri în altă parte!“ – Acest mod de gândire exemplifică prejudecățile prin care pot fi recunoscuți metafizicienii de orice vârstă: acest tip de evaluare stă la baza tuturor procedurilor lor logice. Din aceste „credințe“ ei încearcă să-și obțină „cunoașterea“, să dobândească un lucru care va sfârși prin a fi botezat solemn „adevăr“. Credința fundamentală a metafizicienilor este *credința în opoziția valorilor*. Nu li s-a întâmplat nici măcar celor mai precauți să se îndoiască tocmai aici, la prag, unde este cel mai necesar – chiar dacă-și juraseră „*de omnibus dubitandum*“. Însă ne putem îndoii, în primul rând dacă aceste contrarii există măcar și, în al doilea rând, dacă evaluările populare și opozițiile valorice care au dobândit aprobarea metafizicienilor sunt mai mult decât niște aprecieri de prim-plan. Poate că sunt doar niște perspective provizorii, poate că nici nu sunt văzute față în față; poate sunt văzute chiar de jos, dintr-o perspectivă a broaștei, ca să împrumutăm o expresie pe care pictorii o vor recunoaște. Indiferent ce valoare s-ar putea atribui adevărului, sincerității și altruismului, este posibil ca aparența, voința de înșelăciune și interesul egoist să primească o valoare superioară pentru întreaga viață. Se poate chiar ca elementul care le conferă valoare acestor lucruri bune și onorabile să aibă o legătură incriminatoare tocmai cu acele lucruri ce arată precum contrariile lor; poate chiar sunt în esență identice. Poate! – Dar cine e dornic să se împovăreze cu un *Poate* atât de periculos? Pentru asta trebuie

să așteptăm sosirea unei noi specii de filozofi, ale căror gusturi și înclinații să fie întrucâtva inversul celor pe care le-am văzut până acum – filozofii *Poatelui* periculos în fiecare privință. – Și o spun cu toată seriozitatea: îi văd pe acești noi filozofi apropiindu-se.

3

Îi urmăresc cu mare atenție pe filozofi și le citesc scrierile printre rânduri de o vreme destul de lungă încât să-mi spun: cea mai mare parte a gândirii conștiente trebuie în continuare să fie pusă pe seama activității instinctive, iar lucrul acesta este valabil și pentru gândirea filozofică. Chestiunea trebuie reexaminată așa cum au fost reexamineate ereditatea și „trăsăturile înnăscute”. Așa cum actul nașterii nu influențează defel cursul global al eredității, nici „conștiința” nu este *contrară* instinctului în vreun sens decisiv – cea mai mare parte din gândirea conștientă a unui filozof este orientată în secret și forțată de instincte să intre pe anumite canale. Chiar și logica și postura ei autocratică au la bază niște evaluări sau, ca să ne exprimăm mai clar, cerințe fiziologice pentru conservarea unui tip de viață anume. De exemplu, faptul că determinatul valorează mai mult decât nedeterminatul, aparența valorează mai puțin decât „adevărul”: în pofida importanței reguloare pe care o au pentru noi, aceste aprecieri pot rămâne doar la suprafață, ca un gen particular de *niaiserie*, exact ceea ce este necesar pentru preservarea ființelor ca noi. Dar acest lucru pornește de la premisa că nu omul este „măsura tuturor lucrurilor”...

4

Nu considerăm falsitatea unei judecăți ca fiind, în sine, o obiecție față de judecată; probabil că acesta este locul în care limbajul nostru novator va suna cel mai bizar. Întrebarea este în ce măsură judecata respectivă promovează și conservă viața, cât de bine prezervă și poate chiar cultivă specia. Și suntem fundamental înclinați să pretindem că judecățile cele mai false (printre care se numără judecățile sintetice *a priori*) ne sunt cele

mai indispensabile și că, fără să accepte ficțiunile logicii, fără să măsoare realitatea în raport cu lumea pe de-a-ntregul inventată a necondiționatului, a identității cu sine, fără o falsificare constantă a lumii prin intermediul numerelor, oamenii n-ar putea trăi – că o renunțare la judecățile false ar fi o renunțare la viață, o negare a vieții. Să recunoști neadevărul ca pe o condiție a vieții: asta înseamnă, categoric, să te opui sentimentelor obișnuite de valoare într-o manieră periculoasă; iar o filozofie care riscă un asemenea lucru s-ar plasa, fie și numai prin gestul acesta, dincolo de bine și de rău.

5

Ceea ce ne îndeamnă să-i privim pe toți filozofii cu o măsură egală de neîncredere și batjocură nu e faptul că ne frapează de fiecare dată cât sunt de inocenți – cât de des și de ușor greșesc și se rătăcesc, pe scurt, infantilismul lor colosal – ci acela că nu observăm la ei o autentică onestitate. Se poartă cu toții de parcă și-ar fi descoperit convingerile inedite prin dezvoltarea unei dialectici reci, pure, divin de nepăsătoare (spre deosebire de misticii care sunt mai cinstiți decât filozofii, dar și mai proști – aceștia vorbesc despre „inspirație”): pe când ceea ce se întâmplă în esență este faptul că ei iau o conjectură, un capriciu, o „inspirație” sau, mai tipic, iau vreo dorință înflăcărată pe care au tot cernut-o până au abstractizat-o așa cum se cuvine – și o apără cu raționalizări *post factum*. Toți sunt avocați care nu vor să fie văzuți ca atare; în majoritate, de fapt, sunt purtători de cuvânt foarte pricepuți pentru prejudecățile pe care le botează „adevăruri” – și se află foarte departe de a avea curajul conștiinței care mărturisește tocmai acest lucru; și foarte departe de bunul-gust al curajului care face cunoscut acest lucru, poate pentru a avertiza un prieten sau un dușman ori ca o încercare spirituală de autoderiziune. Ipocrizia rigidă, însă năzuroasă folosită de bătrânul Kant ca să ne ademenească pe cărarea clandestină, dialectică ducând (sau rătăcind) spre al său „imperativ categoric” – acest spectacol oferă o distracție considerabilă spectatorilor rafinați ca noi, care urmărim atent trucurile șirete ale vechilor moraliști și propovăduitori ai moralei. Chiar și acel hocus-pocus sub formă matematică folosit

de Spinoza pentru a-și înarma și echipa filozofia (termen care, atunci când se trage linia, înseamnă de fapt „iubirea *lui* pentru înțelepciune) și astfel, încă de la început, pentru a-l înspăimânta pe atacatorul care ar îndrăzni să arunce o privire spre inexpugnabila fecioară și Palas Atena: – câtă timiditate și vulnerabilitate personală dezvăluie mascarada acestui pustnic bolnav!

6

Am ajuns treptat să înțeleg ce-a fost fiecare mare filozofie de până acum: o mărturisire de credință din partea autorului și un fel de autobiografie involuntară, consemnată pe nesimțite; pe scurt, mi-am dat seama că intențiile morale (sau imorale) din fiecare filozofie constituie sămânța din care a crescut întodeauna întreaga plantă. De fapt, pentru a explica în ce mod se formează cu adevărat cele mai ciudate pretenții metafizice ale unui filozof, este întotdeauna bine (și înțelept) să începe prin a întreba: spre ce moralitate țintește ea (sau *el*)? În consecință, nu cred că „impulsul către cunoaștere” este tatăl filozofiei, ci că un alt impuls, aici la fel ca în alte părți, a folosit cunoașterea (și cunoașterea greșită!) ca pe o simplă unealtă. Însă oricine se uită la impulsurile umane fundamentale pentru a vedea în ce măsură și-au jucat rolul de genii (sau daimoni ori duhuri) *inspiratoare* va descoperi că toate au practicat filozofia la un moment dat și că fiecare dintre ele ar fi cum nu se poate mai fericit să se prezinte *pe sine* ca fiind scopul suprem al existenței și *stăpânul* de drept al celorlalte impulsuri. Deoarece fiecare impuls tânjește după stăpânire și *asta* îl face să încerce a filozofa. – Desigur: cu savanții, cu spiritele cu adevărat științifice, lucrurile ar putea sta altfel – „mai bine”, dacă vreți – în cazul lor s-ar putea să fie vorba efectiv de un soi de instinct pentru cunoaștere, un mecanism independent de ceasornic care, o dată bine întors, ticăie liniștit fără a implica în esență celelalte impulsuri ale savantului. Din aceste motive, adevăratele „interese” ale savantului se află de obicei în cu totul altă parte, fiind legate de familie, de câștigul bănesc ori de politică; de fapt, aproape că nu contează dacă micuța

mașinărie este pusă la treabă într-un domeniu de cercetare sau în altul și dacă „promițătorul” tânăr se transformă într-un bun filolog, expert în ciuperci ori chimist: – nu *semnifică* nimic despre el faptul că urmează o carieră sau alta. Pe de altă parte, la filozof nu există absolut nici un aspect impersonal; morala sa, în particular, depune o mărturie hotărâtă și decisivă despre *cine este el* – ceea ce înseamnă în ce ordine de precădere se situează impulsurile firii sale unele în raport cu celelalte.

7

Cât de malițioși sunt filozofii aceștia! Nu cunosc nimic mai veninos decât gluma pe care și-a permis-o Epicur despre Platon și platonicieni: îi numea Dionysiokolakes. Literal, primul sens al termenului este de „sicofanți ai lui Dionysos”, așa-dar auxiliari ai tiranului și lingușitori; dar înseamnă și că „toți sunt *actori*, nu au nimic autentic” (de vreme ce Dionysokolax era un cuvânt popular pentru „actor”). Iar această a doua accepție constituie, de fapt, răutatea azvârlită de Epicur lui Platon: autorul era deranjat de stilul grandios, acea *mise en scène* la care Platon și elevii săi erau atât de pricepuți – iar Epicur era atât de nepriceput! El, bătrânul învățător din Samos, care a stat ascuns în grădinița sa din Atena și a scris trei sute de cărți, cine știe? Poate din mânie și ambiție împotriva lui Platon? – Grecii au avut nevoie de o sută de ani ca să afle cine fusese acest zeu al grădinilor, Epicur. – Oare au aflat cu adevărat?

8

În fiecare filozofie există un punct în care „convingerea” filozofului intră în scenă; sau, pentru a folosi limbajul unui Mister străvechi,

Adventavit asinus
Pulcher et fortissimus.¹

1. „Sosi asinul / Frumos și foarte puternic.” (în lb. latină în original, n. tr.)